

Så löser en ny regering den svenska skolans problem – 40 konkreta förslag

Att ha makten över sitt eget liv är för många människor en självklar rättighet. Friskolereformen och skolvalet, som infördes för 26 år sedan, ger människor den rätten inom skolans område - friheten att själva välja skola till sitt barn.

I dag står dock den svenska skolan inför stora utmaningar, inte minst demografiska. Barn, ungdomar och personer över 65 år ökar samtidigt som andelen personer i arbetsför ålder minskar. Det kommer behövas många nya skolor och vi måste lyckas attrahera fler till läraryrket de kommande tio åren.

Att lösa problemen på skolans område kräver att vi samlar alla krafter som finns, kommunala som fristående. För att det ska ske behöver vi dock komma till rätta med en viktig grundförutsättning: villkor att driva skolverksamhet som är lika för alla huvudmän.

Under alliansregeringen fattade riksdagen beslut om att lika villkor ska gälla för elever som går i fristående respektive kommunala skolor. 2010 blev skollagen tydligare. Riksdagen underströk att det var viktigt att säkerställa att alla elever får de resurser de har rätt till. Under den nuvarande mandatperioden har det fattats beslut som har inneburit att detta inte längre gäller på flera områden.

Det finns en rad konkreta åtgärder som en ny regering kan ta tag i för att säkerställa att den svenska skolan – genom såväl kommunala skolor som friskolor – har bästa möjliga förutsättningar för att alla barn och ungdomar får en likvärdig utbildning. Och att alla krafter i dagens svenska skola tillsammans kan tackla och lösa skolans utmaningar.

1. Underlätta för fler att starta skolverksamhet

Under de kommande tio åren behöver Sverige kunna erbjuda ett ökande antal elever skolplats och därmed behöver antalet skolor bli fler. För att underlätta för en sådan utveckling behöver vi:

- Öka transparens och förutsägbarhet när det gäller Skolinspektionens bedömningar av tillståndsansökningar så att grunderna för att få en ansökan att starta skola beviljad blir tydliga.
- Göra Skolinspektionen ansvarig för tillståndsgivningen även för fristående förskolor
- Införa tillståndskrav även för kommuner att starta en skola.
- Gör det enklare att byta friskolehuvudman.
- Gör det enklare att byta lägeskommun.

Det är i dag ett hinder för fristående huvudmän att den omfattande processen att ansöka om tillstånd inte är förutsägbar vad gäller det underlag Skolinspektionen kräver för att godkänna.

För förskolorna är ett allvarligt hinder att det är kommunerna som hanterar tillstånd. Det innebär att förutsättningarna för att starta en fristående förskola varierar från kommun till kommun. Det innebär också att kommuner, som utövar tillsyn över de fristående verksamheterna, samtidigt är konkurrenter vilket inte är rättssäkert.

2. Underlätta för fler skolplatser att skapas

För att få fram fler skolplatser behöver vi också riva onödiga hinder för nyetableringar och tillväxt inom befintliga skolor genom att:

- Begränsa möjligheterna för kommunerna att använda planmonopolet för att förhindra friskolors etablering.
- Införa generösare möjligheter för en populär skola att växa genom att avskaffa kravet på nytt tillstånd för en filial.
- Frikoppla tillståndet att bedriva förskola från att gälla för ett visst antal barn.

Ett allvarligt hinder för en populär och fullbelagd friskola att kunna ta emot fler elever är att det krävs en ny omfattande tillståndsprocess, även inom samma kommun. Våra medlemmar vittnar också om hinder som att detaljplaner inte ändras så att det är möjligt att bedriva skolverksamhet i en fastighet. Det ställs också mycket tuffa krav på att det finns ett stort intresse för en ny skola när man ansöker om tillstånd att starta.

När det gäller tillväxthinder för förskolor finns det idag exempel på kommuner som hävdar att tillståndet är kopplat till ett visst antal barn vilket förhindrar förskolor från att erbjuda fler barn plats.

3. Underlätta för tillväxtkommuner att planera nya bostadsområden

I många tillväxtkommuner finns det intresse av att genomföra planering av nya bostadsområden tillsammans med friskolehuvudmän. Det är ett agerande som ofta framförs som önskvärt i den offentliga debatten och även i utredningar. För att säkerställa samplanering behöver vi:

- Ta bort kravet på att ett tillstånd att starta en skola måste nyttjas inom två år.
- Utveckla regelverk som stimulerar kommuner till att samprojektera bostadsområden.

Det största hindret är idag att det tar längre tid än två år att utveckla ett nytt bostadsområde och det är svårt att visa en elevprognos när området inte finns.

4. Underlätta skolvalet för alla

Det fria skolvalet är till för alla och det är självklart viktigt att alla vårdnadshavare, alltså även nyanlända, med barn i skolåldern vet att de kan välja skola. I praktiken är det framförallt högutbildade svenskfödda som vet det. Ett ökande antal kommuner har infört obligatoriskt skolval för att öka kännedomen. För att säkerställa att rätten att välja i praktiken gäller alla behövs följande åtgärder:

- Inför obligatoriskt skolval i alla kommuner.

- Ge en myndighet i uppdrag att utveckla en nationell hemsida med information som underlättar skolvalet för familjer.
- Inför en oberoende utvärdering av skolorna i syfte att underlätta skolvalet.

Det största hindret är att kommunernas lagstadgade skyldighet att informera om skolvalet inte fungerar. På många håll saknas information för ett välgrundat skolval. Det är också svårt för vårdnadshavare att veta vilka skolor som lever upp till fastställda kvalitetsnivåer.

5. Stärk ledarskapet i skolan

Med dagens stora lärarbrist är det viktigare än någonsin att fokusera på kvalitet och att målen uppfylls. Vi behöver ha en hög grad av innovation och utveckling av skolverksamhet. Rektorer och skolledare behöver ha ett tydligt ansvar utan risk för att politiker lägger sig i detaljer i skolverksamheten. För att klara detta behöver följande områden förbättras:

- Sätt tydliga mål för skolan men avstå från att detaljreglera hur målen ska nås.
- Tydliggör att skolledaren har frihet att bemanna skolan och att utvärderingen ska ske utifrån måluppfyllelse och kvalitet.
- Öka innovationsutrymmet.

Idag begränsas skolledares handlingsutrymme av att allt fler regler införts och att lokala och nationella politiker lägger sig i detaljer i skolverksamheten. Ett annat hinder är att skolledarna inte har ett tillräckligt tydligt mandat över hur rekryteringen till skolan ska ske och vilken kompetens som behövs.

6. Åtgärds paket för att klara lärarbristen med säkerställd kvalitet

Sverige står inför en omfattande lärarbrist. Enligt beräkningar från Skolverket kommer det saknas 77 000 heltidstjänster de kommande fem åren men intresset för lärarutbildningarna är inte tillräckligt stort för att fylla behovet. För att lösa lärarbristen med en bibehållen kvalitet i skolan krävs en mängd samtidiga åtgärder:

- Tillsätt en utredning om en fristående lärarutbildning, närmare skolverksamheten.
- Öka möjligheterna att rekrytera lärare från andra länder.
- Öka möjligheterna till att nyttja entreprenadlösningar.
- Öka möjligheterna till fjärr- och distansundervisning.

I dag saknas möjligheter till fjärr- och distansundervisning samt program som syftar till att människor med en yrkesbakgrund som är passande för en lärare, enkelt kan byta inriktning på sin yrkeskarriär utan att förlora inkomst och tvingas sätta sig på skolbänken under flera år för att läsa in en lärarexamen.

7. Öka förtroendet för betygssystemet

Tilltron till det nuvarande betygssystemet är i gungning. Det upplevs som rättsosäkert, kunskapskraven är svåra att tillämpa och det innebär att betygsriterierna tolkas mycket olika. För att förbättra tilltron till det nuvarande systemet behöver följande åtgärder sättas in:

- Se över kunskapskraven och betygssystemet för att minimera risken för betygsinflation.
- Börja mäta progression dvs förmåga att höja elevens kunskapsnivå.
- Påskynda digitaliseringen av nationella prov.

Ett av de största problemen är att utvärderingen av skolan idag framförallt sker via betyg. De ger en bild av kunskapsnivån hos den enskilde eleven men säger inget om skolans förmåga att höja individens kunskapsnivå.

8. Öka tillsynen för att få bort problemskolor

Idag är tillsynen av friskolor omfattande. Det är bra för genom tillsyn får vi bort skolor som inte fungerar och kan öka kvaliteten i svensk skola. För att minimera antalet problemskolor i hela skolsverige behöver följande ske:

- Gör tillsynen likvärdig dvs Skolinspektionen ska utföra sin granskning oberoende av huvudmannaskap och baserat på risken för dålig kvalitet och dålig måluppfyllelse.
- Lyft över tillsynsansvaret från kommunerna till Skolinspektionen. Den senare ska ha tillsynsansvaret av alla förskolor, oavsett huvudmannaskap, på lika villkor.
- Ändra lagstiftningen så att det blir möjligt att få förelägganden från Skolinspektionen rättsligt prövade.
- Stäng skolor som inte lever upp till kvalitetskraven.

Med dagens system upptäcks inte alla problemskolor. Mot bakgrund av att 85 procent av alla grundskoleelever går i kommunala skolor, och det därför är där som det största antalet problemskolor finns, är det rimligt att tillsynen av kommunala skolor är lika omfattande som av friskolor.

9. Säkerställ att beslut om skolpeng fattas i enlighet med lagen

Skolpengen utgör den ekonomiska grunden för det fria skolvalet. Därför finns det tydligt reglerat i lag hur och när beslut om skolpeng ska kommuniceras. Kommuner ska kompensera friskolor genom att justera skolpengen om de kommunala skolorna går med underskott. För att säkerställa lika ekonomiska villkor krävs följande åtgärder:

- Tydliggör att kommunrevisorerna ska granska att beslut om skolpeng hanteras i enlighet med lagstiftningen.
- Inför tydliga regler vid brott mot lagen när det gäller beslut om skolpeng.
- Lagreglera rätten att överklaga kommuners beslut om skolpeng i förvaltningsrätt oavsett hur beslutet utformades.
- Inför krav på enhetsredovisning för de kommunala skolverksamheterna och att revisorerna ska granska denna, oavsett vilken del av kommunens organisation som beslutar om skolverksamheten.
- Lagstadga att skolpengen i efterhand ska stämmas av mot kommunens bokslut, senast den 30 september året efter det år som bidraget avsåg, enligt samma modell som budgeten utformades. Om kommunala underskott medfört att de kommunala skolorna fått en högre skolpeng ska friskolorna kompenseras. Även avstämningsbeslutet ska vara möjligt att överklaga.

10. Säkerställ lika villkor vid beräkning av skolpeng

För att det fria skolvalet ska fungera ska elever, oavsett huvudman, få lika stor skolpeng. Det innebär att beräkningen av skolpeng måste ske enligt lika villkor för alla, något som kräver åtgärder:

- Tydliggör i Skolförordningen att även friskolor har rätt att begära ersättning för faktiska lokalkostnader till följd av renovering eller investering.
- Gör det möjligt för en kommun att ingå civilrättsliga avtal med friskolor avseende lokalkostnader.
- Fastställ i lag att grundbeloppet inte får understiga 85 procent av skolpengen.
- Avskaffa det nuvarande systemet med schablonberäknad moms för friskolor och beräkna ersättningen för administrationskostnader utifrån kommunens kostnader så som övriga poster beräknas.
- Inför en lag som gör det möjligt för friskolor att få ersättning för redovisade momsutlägg.

Ett av huvudproblemen för lika villkor är att allt fler kommuner gör arrangemang som innebär att de i praktiken subventionerar de egna skolornas lokalkostnader. Denna ligger sedan till grund för beräkningen av skolpengen vilket innebär att den för många friskolor är för låg i förhållande till verkliga kostnader.

Ett annat hinder är att det saknas en laglig möjlighet för friskolor att ta initiativ till att begära ersättning för sina faktiska lokalkostnader t ex vid stora investeringar liksom förbudet för kommuner att ingå civilrättsligt avtal om den delen av bidragsbeslutet som avser lokalkostnader.

Ytterligare hinder är att i dag ersätts friskolor för administrativa kostnader med en schablon om tre procent trots att revisionsföretaget PwC i granskningar av flera kommuner konstaterat att motsvarande administrationskostnader för kommunal skolverksamhet uppgår till mellan 6,2 och 9 procent av grundbeloppet.

För de flesta friskolor ligger momskostnaderna högre än schablonen på sex procent. Systemet påverkar också friskolornas möjlighet att hyra lokaler vilket leder till ineffektivt resursutnyttjande.

Eftersom det är dyrare för fastighetsägarna att hyra ut till en verksamhet som inte är momspliktig, har friskolor ofta långa hyreskontrakt och betydligt högre hyreskostnad än kommunala skolor.

11. Säkerställ att tilläggsbelopp till elever med särskilda behov är lika för alla

Elever med särskilda behov har rätt till ett tilläggsbelopp, vilket kommunen bedömer. För att denna bedömning ska hanteras lika oberoende av i vilken kommun eleven går i skola krävs två åtgärder:

- Ge Specialpedagogiska Skolmyndigheten (SPSM) ansvaret för bedömningen av elevers behov av tilläggsbelopp.
- Säkerställ tydliga nationella regler när det gäller beslut om tilläggsbelopp.

Eftersom kommunernas bedömning av behovet skiftar är risken stor att elever hanteras olika beroende på vilken kommun de har hamnat i. Dessutom är detta en bedömning som när den görs av kommunen innebär en risk för att man inte vill att eleven ska byta till en fristående skola.

12. Minska antalet riktade statsbidrag

Under nuvarande regering har antalet riktade statsbidrag ökat, också detaljstyrningen av dessa har ökat. Under 2017 fördelade Skolverket omkring 15 miljarder kronor i mer än 70 olika bidrag. Detta skapar en oförutsägbar styrning och medför ökad administration. För att säkerställa lika villkor behöver vi:

- Minska antalet riktade statsbidrag och detaljstyrningen av dessa.

Det är väldigt många bidrag som är hårt styrda och flyttar fokus från helheten till delar av verksamheten. Systemet har blivit kritiserat av flera instanser; enskilda kommuner, SKL och Riksrevisionen. Enligt SKL:s uppföljningar har riktade statsbidrag snarare lett till att ojämlikheterna ökat.